

С.Ф. Кротюк
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Київського міжнародного університету

**НОВА РОЛЬ НІМЕЧЧИНИ В ОБ'ЄДНАНІЙ ЄВРОПІ:
ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН
(1991-2004 РР.)**

У статті досліджуються формування нової зовнішньополітичної стратегії об'єднаної Німеччини в умовах геополітичної трансформації європейського простору, європейська політика та позиція ФРН щодо розширення Європейського Союзу, характер франко-німецької взаємодії у процесі поглиблення європейської інтеграції. Автор аналізує вплив розширення Європейського Союзу на місце України в складній конфігурації регіональної системи міжнародних відносин і в зовнішній політиці Німеччини.

Ключові слова: розширення Європейського Союзу, Східна політика ФРН, європейська політика Німеччини, інтеграція, європейський військово-політичний порядок, зовнішньополітична стратегія, франко-німецький альянс, інституційні реформи.

Закінчення “холодної війни” та поява нових незалежних держав на політичній мапі зумовили необхідність перегляду зовнішньополітичної концепції вже об'єднаної Німеччини. Геополітичні зміни, які відбулися наприкінці минулого століття, дозволили Німеччині, завдяки ефективній політичній стратегії та участі в інтеграційних процесах у Європі, стати одним з провідних гравців у системі міжнародних відносин.

Характерною рисою зовнішньої політики сучасної Німеччини є використання переважно несилових засобів для реалізації політичних цілей, що передбачає розширену багатосторонню та двосторонню співпрацю, орієнтацію в міжнародних відносинах на спільні інтереси та цінності. Та, незважаючи на швидкі темпи розвитку міжнародного середовища, появу нових загроз і викликів, традиційним напрямом німецької дипломатії залишається європейська політика.

Актуальність теми не викликає сумнівів через трансформації, які відбуваються у зв'язку з п'ятим розширенням ЄС, намаганням поглибити політичну інтеграцію в ЄС, впливом “Європи–25” на

європейський геополітичний простір.

Вплив розширення ЄС на місце України в складній конфігурації регіональної системи міжнародних відносин, на перспективи її розвитку як суверенної держави підкреслили учасники круглого столу і парламентських слухань, які відбулись у Верховній Раді України в листопаді 2003 року [3].

Питання європейської інтеграції досліджує В. Посельський, який негативним наслідком п'ятого розширення ЄС 2004 року називає новий розкол Європи на "об'єднану" та "іншу"[21]. До другої групи належить і Україна, кордони якої є частиною нового геополітичного муру, що створює перешкоди для реалізації європейської стратегії України, розвитку співпраці з 25 країнами Європи, серед яких і ФРН. На політичний курс ЄС значно впливає Німеччина, що слід враховувати при розробці української політичної стратегії.

Українсько-німецькі відносини в загальному контексті процесів динамічних геополітичних змін висвітлюють українські історики А. Кудряченко, Г. Грабарчук, А. Мартинов М. Яцишин та інші [11–13]. Необхідність активізації зовнішньополітичних зусиль для розширення співпраці з ФРН у всіх галузях відповідає національним інтересам України.

Геополітичне значення об'єднання Німеччини, роль цієї країни в сучасних міжнародних процесах і в поширенні Європейського Союзу на схід засвідчують публікації провідних вітчизняних та іноземних науковців. Зміни в політичній системі сучасної Німеччини, механізми зовнішньополітичної діяльності ФРН аналізують визначні політики та дипломати Г. Коль та А.Зленко, науковці К. Зонтхаймер, М. Павлов, Р. Кривонос, А. Кудряченко та інші. Ці автори відзначають активізацію міжнародної політики ФРН, зростання її впливу на регіональному й глобальному рівнях [2; 4; 9; 10; 24]

Європейська політика ФРН є об'єктом дослідження С. Погорельської, Є. Іорданської, які аналізують її з позицій національних інтересів Росії і підкреслюють значення російсько-німецького партнерства в умовах пост біполярного світу для стабілізації міжнародних відносин [11]. Механізми впливу ФРН в ЄС, політику ЄС щодо України аналізує у своїх працях С. Кондратюк [6; 8].

Необхідність продовження дослідження трансформації зовнішньополітичної стратегії об'єднаної Німеччини відповідно до нової конфігурації міжнародної системи, ролі ФРН на процес прийняття рішень в ЄС обумовлює тему цієї статті.

Національна безпека багатьох європейських країн протягом

тривалого часу залежала від місця Німеччини в європейському політичному порядку, щоб Німеччина могла впливати, але не бути загрозою „європейській свободі”, існуванню і розвитку інших держав. У сучасній європейській системі ФРН є основоположною складовою європейської та міжнародної системи міжнародних відносин.

Шлях досягнення державної єдності німців визначив і географічну складову, і кордони ФРН. Сучасне об'єднання Німеччини відбулося мирним легітимним шляхом, коли західнонімецька держава приєднала “нові” землі. Саме через “аншлюз” політична система Федеративної Республіки у своїх основних рисах залишилась незмінною. Німецьке об'єднання стало випробуванням для демократії у ФРН в умовах приєднання до неї п'яти нових федеральних земель, але політичної системи він серйозно не зачепив [4].

Відновлення єдиної Німеччини змусило відмовитися від військово-політичних гарантій США, перетворило її у впливову в міжнародному плані державу, яка повністю реалізує свій суверенітет у зовнішній політиці та в політиці безпеки.

Як відомо, основою інтеграційних процесів у Західній Європі є франко-німецький альянс, який, з одного боку, є “локомотивом”, з другого – викликає занепокоєння малих країн Європи щодо можливості збереження свого політичного суверенітету і можливості бути почутими в “європейському хорі”.

Після об'єднання країни європейська політика Німеччини не втратила своєї динамічності, підтверджуючи незмінність свого політичного курсу і готовність до поглиблення інтеграції в ЄС. Німецький уряд підписав Маастріхтський договір про утворення Європейського Союзу (1992 р.) під гаслом “не німецька Європа, а європейська Німеччина” [21]. Унаслідок досягнення єдності Німеччини було подолано національний розкол і, тим самим, реалізовано основну мету західноєвропейської політики. Послідовність і незмінність європейської політики ФРН у нових умовах підтвердив федеральний канцлер ФРН Г. Коль у своїй першій заяві після об'єднання. Проте реалізувати зроблені заяви виявилось складніше, ніж очікував уряд об'єднаної Німеччини. Гострота та багатогранність проблем, які виникли в процесі розбудови єдиної держави, необхідність розробки нової зовнішньополітичної стратегії обмежували можливості ФРН.

Основою двосторонніх відносин між Францією і Федеративною Республікою Німеччини залишається Єлісейський договір про дружбу і співпрацю (1963 року), який започаткував новий етап європейської історії. Розвиток партнерства між Німеччиною та Францією визначив

напрямки європейського будівництва, у якому Франція виступала передусім як політичний лідер організації, а ФРН – як економічна потуга [16].

Географічно розширення ЄС на схід не змінило позицію Німеччини, яка залишається в центрі, тоді як Франція стає майже периферійною державою. Однак теза, що Німеччина більше виграє від розширення, ніж Франція, неправильна, оскільки демократизація країн Східної Європи вигідна всім без винятку європейським країнам.

Суперечності між двома країнами торкнулись також проблем оборони і стратегічних військових проєктів: якщо ФРН (до операції в Іраку) віддавала перевагу атлантичній солідарності і захисту своєї власної території, то Франція наполягала на незалежності європейської системи безпеки від НАТО та США.

Розбіжності між позиціями ФРН і Франції зросли після формування уряду Г. Шрьодера. Якщо раніше ФРН і Франція прагнули спільно розвивати і поглиблювати європейську інтеграцію, то тепер основою активної співпраці став політичний баланс у Європі. Відповідно там, де інтереси співпадають, продовжує існувати „двигун”, а в інших виникає конкуренція. Спостерігається подальша диференціація німецько-французької співпраці: взаємодія в галузі спільної зовнішньої політики й політики безпеки, європейської оборони, юстиції та внутрішніх справ й протиборство – в питаннях розширення ЄС, аграрної реформи й майбутнього Союзу [6]. Однак вісь „Париж-Бонн” продовжує впливати на хід інтеграційного процесу, ступінь співпраці двох країн викликає обережність інших членів ЄС, які вбачають небезпеку встановлення „директорії”, коли її темпи знижувались, виникала небезпека втрати темпу інтеграції. [15].

Як зазначають спостерігачі, відсутність симпатії між лідерами обох держав впливає на міждержавну взаємодію. Немає тієї сердечності, яка була характерна для відносин між Ф. Міттераном і Г. Колем. Новий німецький канцлер переважно тяжіє до англосаксонського полюсу інтеграції, ніж до Франції, що загрожує послабленню німецько-французького тандему. Крім того, Г. Шрьодер, на відміну від своїх попередників, надає все більшого значення національним інтересам. За цих умов німецька дипломатія розвиває нові багатосторонні зв'язки і створює нові коаліції. Західні політологи наполягають, що німецько-французькі відносини потребують нової динаміки для розв'язання нових завдань [15]. Незважаючи на певні суперечності і труднощі в двосторонніх відносинах, франко-німецька взаємодія залишається основою європейської інтеграції, і партнерство двох країн створює передумови

для реалізації проголошених завдань.

Існували й інші чинники, що обумовили суперечності в європейській політиці Німеччини початку 90-х років. Вони пояснювалися раптовістю глобальних змін і дещо романтичними прогнозами щодо перспектив європейської інтеграції. Вважалося, що успішний досвід орієнтації на пріоритет європейських інтересів над національними буде ефективним і за нових умов.

Певні зміни в європейській політиці ФРН відбувалися під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Крім економічних і соціальних труднощів об'єднання, у країні розгорнулася дискусія про новий статус держави на континенті і перегляд зовнішньополітичної ролі та інтересів об'єднаної Федеративної Республіки. Динаміка європейської інтеграції досягла такого рівня взаємозалежності, що партнери з ЄС змушували уряд ФРН діяти. Продовження економічної інтеграції, запровадження спільної європейської валюти розцінювалися в Німеччині як передумова формування політичного союзу.

“Східна політика” Боннської республіки в нових умовах набула формату розширення ЄС на схід та обґрунтовувалось міркуваннями безпеки, історичної справедливості. Таким чином, певні концептуальні, політичні й економічні напрацювання „старої” ФРН були інкорпоровані в європейську політику об'єднаної Німеччини.

Новий коаліційний уряд, який був утворений після парламентських виборів 1998 року, продовжував трансформацію європейської складової зовнішньої політики з урахуванням нової ролі Німеччини та її інтересів, а також сучасних тенденцій міжнародного середовища.

Європейська стратегія уряду Г. Шрьодера характеризується врахуванням нових геополітичних чинників. Стабільність і прогнозованість сучасної німецької політики в ЄС забезпечується не перевагою європейських інтересів над національними, а чітким визначенням німецьких інтересів, які активно захищаються на багатосторонньому рівні. Тобто уряду ФРН вдалось узгодити національні інтереси зі складними інтеграційними завданнями. ФРН намагається забезпечити реалізацію національних інтересів через збалансованість загальноєвропейських інтересів, і, тим самим, впливати на визначення політичного курсу ЄС в цілому [5].

У ЄС уряд на чолі із Г. Шрьодером послідовно відстоював пріоритети німецької європейської політики – насамперед поглиблення інтеграційних процесів, яке створює підґрунтя для вступу нових членів, а потім розширення. ФРН лобювала створення інституційних і фінансових рамок для розширення, активно використовувала фактор

розширення для реформування важливих для німецьких інтересів аграрної та інституційної галузей. Така послідовна тактика забезпечила посилення ваги ФРН в інституціях ЄС. За результатами міжурядової конференції в Німці (2000 р.) був підписаний договір, який визначив інституційні зміни в ЄС – ФРН отримала в Раді ЄС 29 голосів (раніше ФРН мала 10 голосів), в Європейській Раді ФРН, отримавши 17% голосів, мала можливість блокувати рішення разом з двома коаліційними партнерами, у Європейському парламенті, не зважаючи на надання місць для парламентаріїв із нових членів ЄС, німецькі депутати зберегли своє представництво (за ФРН залишилась квота в 99 місць, тоді як Францію представляють 72 депутати) [5].

Інституційна реформа, яка була метою європейської інтеграції із 70-х років ХХ століття, була реалізована, створивши базу для поглиблення взаємодії європейських країн в економічній і політичній галузях. Ініціатива уряду ФРН використання моделі Конвенту була реалізована як у процесі вироблення Хартії основних прав ЄС, так і для подальшої розробки інституційної реформи.

Основою європейської політики ФРН традиційно є партнерство з Францією, яке ґрунтується на балансі політичних інтересів. У 90-х роках минулого сторіччя проявилися розбіжності між партнерами в питаннях щодо шляхів поглиблення і розширення ЄС, а також його майбутньої форми і цілей. Геополітичні зміни у Східній Європі, посилення позицій США в ЦСЄ, початок розширення НАТО на Схід відповідали традиційній “східній” політиці ФРН і визначили її підтримку європейським амбіціям країн регіону. На відміну від ФРН, Франція наполягала на збереженні геополітичної рівноваги і замість поширення ЄС відстоювала поглиблення і завершення інтеграції у форматі п’ятнадцяти країн. Для Франції ЄС є продовженням її національної політики з використанням європейських інститутів. Проте ці відмінності не зашкодили збереженню німецько-французької взаємодії, яка залишилася „двигуном” європейської інтеграції і після об’єднання Німеччини, особливо в питаннях спільної зовнішньої політики і політики безпеки, юстиції і внутрішніх справ. Компроміс дозволив поєднати поглиблення політичної інтеграції до схвалення проекту Конституції Європейського Союзу з послідовним приєднанням до інтеграції нових незалежних держав.

Об’єднання Німеччини суттєво вплинуло на її зовнішньополітичні пріоритети. У нових геополітичних умовах ФРН значно розширила свою політичну вагу відповідно до економічного потенціалу. Посівши чільне місце у структурі європейської співпраці, Німеччина більше не сприймається сусідами як дестабілізуючий чинник у міжнародній

системі, хоча її вплив зростає не лише на регіональному, але й на глобальному рівнях. Європейська стратегія ФРН упродовж 90-х років ХХ сторіччя зазнавала поступових змін, що відбувалися за логікою корекції. Проте вони не призвели до появи якісно нової європейської політики Німеччини. Традиційно ФРН опирається на партнерство з Францією в питаннях європейської інтеграції. Крім того, новим проявом міжнародної активності Берліна стали спільна німецько-французька опозиція прагненню США підпорядкувати інтереси Західної Європи в Афганістані та в Іраку. Криза НАТО, яка проявилась у різних позиціях “старих” і “нових” членів НАТО після 2001 року, сприяла зближенню провідних країн Європи. Нові геополітичні виклики зумовили нормалізацію європейської політики, що призвело до відмови від властивих попередній ФРН ідеологічних і політичних табу й обумовило появу нової європейської політики Німеччини, головна мета якої – завершення європейської інтеграції; у процесі якої мають бути забезпечені її національні інтереси.

Література

1. Гутник В. Неравномерность развития экономики Германии // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 8. – С. 86–92.
2. Зленко А.М. Дипломатія і політика України в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків: Фоліо, 2003. – 559 с.
3. Зовнішня політика України: Матеріали парламентських слухань / Струк О., Бері М., Мариній М. та ін. – К.: ЦТІ “Е та Е”, 2004. – 198 с.
4. Зонтхаймер Курт. ФРН сегодня: основные черты политической системы / Г. Я. Рудой (пер. с нем.); РАН; Ин-т всеобщей истории. – М.: Прогресс, 1996. – С. 104.
5. Иорданская Е. Розширення ЕС на Восток: позиція Німеччини // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 2. – С. 44–45, 67–74.
6. Кондратюк С. „Нормалізація” німецької зовнішньої політики // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. – К.: Ін-т світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 2002. – Вип. № 19. – С.8, 44, 62–72.
7. Кондратюк С. До питання про європейську політику ФРН // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. – К.: Ін-т світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 2002. – Вип. № 21. – С. 42–46.
8. Кондратюк С. Нові концептуальні підходи у стратегії ЄС щодо

- України // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. – К.: Ін-т світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 2002. – Вип. № 20. – С. 59–65.
9. Кривонос Р.А. Механізми формування та реалізації зовнішньої політики ФРН // Нова політика. – 1998. – № 2. – С. 16–24.
10. Кривонос Р.А. Неформальна столиця об'єднаної Європи // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 23–27.
11. Кудряченко А.І., Грабарчук Г.О. Україна і Німеччина – двосторонні відносини на початку 90-х років / Ін-т світової економіки і міжнародних відносин АН України. – К., 1994. – С. 13, 23–24.
12. Кудряченко А. Об'єднана Німеччина: нові геополітичні виміри // Віче. – 2003. – № 8. – С. 36–41.
13. Мартинов А.Ю. Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції (90-ті рр. ХХ ст.) / Ін-т історії України НАН України. – К., 2000. – 86 с.
14. Мовчан М. Головні „мотори” європейської інтеграції. Проблеми розвитку національної ідентичності та ідеології Франції і Німеччини у контексті європейської інтеграції // Політика і час. – 2003. – № 11. – С. 68–76.
15. Объединенная Германия: десять лет = United Germany: ten years. – М.: РАН. Институт научной информации по общественным наукам, 2001. – С. 193, 195.
16. Погорельская С. Внутривнутриполитические аспекты новой германской политики // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 7. – С. 190.
17. Погорельская С. Некоторые аспекты европейской политики объединенной Германии // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 1. – С. 89–95.
18. Политический портрет Герхарда Шредера. – М.: Прогресс, 1999. – 52 с.
19. Посельський В. Непевний “кінець історії” Старого Світу // Євроатлантика. – 2004. – № 2. – С. 59–62.
20. Рілл Б. Об'єднана Німеччина: світова політика // Політика і час. – 1998. – № 2. – С. 50–60.
21. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами / Інститут регіональних та єврорегіональних досліджень “ЄвроРегіо Україна”. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 55.
22. Яцишин М. М. Українсько-німецькі культурні зв'язки кінця 80-х у 90-ті рр. ХХ ст. – Луцьк: Вежа, 1999. – 204 с.

23. Helmut Kohl. Erinnerungen. 1930–1982. – Munchen: Droemer Verlag, 2004. – 684 S.

В статье исследуется формирование новой внешнеполитической стратегии объединенной Германии в условиях геополитической трансформации европейского пространства, европейская политика и позиция ФРГ относительно расширения Европейского Союза, характер франко-германского взаимодействия в процессе углубления европейской интеграции. Автор анализирует влияние расширения Европейского Союза на место Украины в сложной конфигурации региональной системы международных отношений и внешней политике Германии.

Ключевые слова: расширение Европейского Союза, Восточная политика ФРН, европейская политика Германии, интеграция, европейский военно-политический порядок, внешнеполитическая стратегия, франко-немецкий альянс, институциональные реформы.

The article covers the formation of a new foreign strategy of reunified Germany under the conditions of geo-political transforming the European scope; the European policy and ZRG's stance as to the expansion of the EU; the character of the Franco–German cooperation in the process of intensifying the European integration. The author provides the analysis of the impact of EU's expansion on the place Ukraine takes in the tangled configuration of international relations, regional system and external policy of Germany.

Key words: the expansion of the EU, the Eastern policy of ZRG, the European policy of ZRG, integration, the European military and political order, external policy strategy, Franco-German Alliance, institutional reforms.